

УДК: 371:91(075.8)

ТУРИЗМДИ ӨНҮКТҮРҮҮДӨ ГЕОГРАФИЯ ИЛИМИНИН РОЛУ

*Зулушова А.Т. – улук окутуучу, zulushova68@mail.ru**Базарбаева Г.Б. – окутуучу, kyrgyz-kyz93@mail.ru**Шералы уулу Нурбек, окутуучу, ОшМУ,**nurbekseralyuulu@gmail.com**Ош шаары, Кыргыз Республикасы*

Аннотация: Макалада негизинен туризмди өнүктүрүүдө география илиминин орду, актуалдуулугу чоң экендиги айтылды. Анткени туризм багыты экономиканын ири жана динамикалуу тармактарынын бири болуп саналат. Туризм тармагы, экономикалык, социалдык жактан өлкөлөрдүн бюджетине түшкөн басымдуу бөлүгүн түзгөн тармактардын бири болуп саналат. Туризм тармагы адам баласынын алдындагы географиялык жана экологиялык проблемаларды чечүүдөгү жана элдин экологиялык билимин, маданиятын, ой жүгүртүү деңгээлин жогорулатууда да географиялык илимдин мааниси зор. Туризм тармагы тез өнүккөн тармактардын бири болуп саналат. Азыркы мезгилдеги мамлекеттин структуралык уюштурулушун жана жер шаарындагы географиялык-экономикалык, социалдык, саясий, геоэкологиялык закон-ченемдүүлүктөрүн билүү менен жер бүтүндүлүгүн сактап калууда география илиминин баалуулугун далилдөө болуп саналат.

Ачык сөздөр: Туризм, география, илим, этнография, маданият, экскурсия, өнүгүү, экономика, экология.

РОЛЬ ГЕОГРАФИЧЕСКОГО НАУКА В РАЗВИТИИ ТУРИЗМА

*Зулушова А.Т. – старший преподаватель**Базарбаева Г.Б. – преподаватель**Шералы уулу Нурбек, преподаватель**ОшГУ, город Ош, Кыргызская Республика*

Аннотация: Статья посвящена роли и актуальности географии в развитии туризма. Было сказано, что. Потому что туризм - один из самых крупных и динамично развивающихся секторов экономики. Туризм - один из важнейших секторов экономики, как в социальном, так и в экономическом плане. Географическая наука также важна для решения географических и экологических проблем, стоящих перед человечеством, и повышения уровня экологических знаний, культуры и мышления людей. Туризм - одна из самых быстрорастущих отраслей. Доказательство ценности географии для сохранения целостности земли, знание современной организационной структуры государства и географических, экономических, социальных, политических, геоэкологических моделей города.

Ключевые слова: Туризм, география, наука, этнография, культура, экскурсия, развитие, экономика, экология.

THE ROLE OF GEOGRAPHICAL SCIENCE IN TOURISM DEVELOPMENT

*Zulushova A.T. – art lecturer**Bazarbaeva G.B. – lecturer**Sheraly uulu Nurbek, lecturer**OshSU, Osh city, Kyrgyz Republic*

Abstract: The article is devoted to the role and relevance of geography in the development of tourism. It was said that. Because tourism is one of the largest and fastest growing sectors of the economy. Tourism is one of the most important sectors of the economy, both socially and economically. Geographic science is also important for solving geographic and

environmental problems facing humankind and raising the level of environmental knowledge, culture and thinking of people. Tourism is one of the fastest growing industries. Proof of the value of geography for preserving the integrity of the land, knowledge of the modern organizational structure of the state and the geographical, economic, social, political, geoecological models of the city

Key words: *Tourism, geography, science, ethnography, culture, excursions, development, economics, ecology.*

Актуалдуулугу: Туризмди өнүктүрө турган илимдердин бири география болуп эсептелет. Географиялык илим компетенттүү, ар тараптуу билимдүү, маданияттуу инсанды тарбиялоодо мүмкүнчүлүгү чон. Ошондуктан жогорку окуу жайларда географиялык илимий билим берүү өтө актуалдуу маселе деп ойлоймун. Бизди курчап турган ар түрдүү жердин бети, анын үстүндөгү аба массасы, суулар, топурактар, өсүмдүктөр жана жаныбарлар, биз жашаган табигый чөйрөдө туризм иш чараларында экономикалык мааниси зор. Табигый чөйрөнү коргоо жана анын байлыктарын сарамжалдуу пайдалануу үчүн алардын өсүп-өнүгүү закон ченемдүүлүктөрүн билүү жана сактоо үчүн географиялык илим керек. География илими табияттын мыйзам ченемдүүлүктөрүн терең изилдеп, анын купуя сырларын ачуу адамдын дүйнөгө болгон илимий көз карашын калыптандырууда жана туризм тармагын өнүктүрүүдө ролу чон. Эгерде табият багытындагы илимдер планетанын жаратылыш шартын, жер бетинин түзүлүшүн окуп үйрөнсө, коомдук илимдер багытындагылары аймактык жаратылыш комплекстерин, өндүрүштүн жайгашуу принцибин, коомдун өнүгүшүн жана ал аймактын жаратылыш байлыктары менен географиялык абалына байланыштуу экендигин окуп үйрөтөт. Табигый багыттагы географиялык илимдерге: геоморфология, климатология, гидрология, океанография, гляциология, түбөлүк тондорду үйрөнүү, топурак таануу, биогеография, физикалык география, кирип жер таануу предмети алардын башатында турат. Ал эми география илиминин коомдук багытындагы тармактарына калктын географиясы, өнөр-жайдын, айыл-чарбанын, жаратылыш байлыктары, туризмдин, транспорттун, энергетиканын, дүйнөлүк өнөр-жайдын географиясы, саясий жана аймактык экономикалык географиялар кирип, экономикалык география системасын түзөт. Географиянын өзгөчө тармагы болгон край таануу, өлкөлөрдүн географиясы, медициналык жана согуштук географиялар белгилүү тармактарды изилдеп, коомдук жана табигый тармактардын «жогорку синтези» болуп саналат. Ошону менен бирге бул тармактарда географияга түздөн-түз байланышы болгон маалыматтар да камтылат. Ал эми картография, топография предметтери, математика менен техникага таянып, географиянын негизинде өтүлөт. Изилдөө аймагы болуп жер бетинин түзүлүшү болуп саналат. Маселен этнографиялык туризм кыргыз элинин маданиятын үрп-адатын, салттын өзгөчөлүгүн даңазалаган туризм багыты деп айта аламын.

Изилдөөнүн максаты: Туризмдин өзгөчөлүгү, этнографиялык географиялык территориялык мүнөзү, туризмдин негизин түзгөн маданият, архитектура, жерди иштетүүдө, айыл чарбада, экономикалык мониторинг жүргүзүүдө, жаратылышты таануу жана анын баалуулуктарын колдонууда географиялык илим маанилүү. Туризм тармагын өнүгүшүндөгү география илиминин таасирин баалап, анализдеп берүү. Азыркы мезгилдеги мамлекеттин структуралык уюштурулушун жана жер шаарындагы географиялык-экономикалык, социалдык, саясий, геоэкологиялык закон-ченемдүүлүктөрүн билүү менен жер бүтүндүүлүгүн сактап калууда география илиминин баалуулугун далилдөө болуп саналат. Жер шаарындагы бардык мамлекеттердин экономикалык абалын, калкын, өнөр-жайын, айыл-чарбасын, транспорттун географиялык жактан мүнөздөп анализ жүргүзө алат. Ошондуктан туризм мамлекеттин экономикасын өстүрүүнүн негизги багыттарынын бири болуп саналат, башкача айтканда жаратылышынын кооздугу байлыктарынын

молдугу сапаттуулугу жагынан дүйнө жүзүндөгү ажайып керемет аймактары адамдын ден соолугуна жагымдуу тоолуу жаратылыш климаттык шарты көлдөрү минералдуу суулары дарылык касиети күчтүү баткактар көл жээгиндеги кумдуу тилкелер эсептелет.

Изилдөөнүн милдеттери төмөнкүлөр менен аныкталат:

1. Туризмди өнүктүрүүдө география илиминин ролун тактап көрсөтүү. Туризмди өнүктүрүүдө жаңы технологияларды пайдалануу усулдарын анализдөө баштапкы стадиясында турат, ошондуктан бул илимий изилдөө алгачкы иштердин бири болуп саналат.
2. Туризмди өнүктүрүүдө жаңы технологиянын негизинде географиялык закон ченемдуулуктору ачып көрсөтүлдү жана аны анализдөөнүн жолдору сунушталды.
3. География илими жер бетиндеги бардык мамлекеттердин өнүгүү типтерин, экономикасын, мамлекеттик түзүлүштөрүн, башкаруу системасын, калкын, өнөр-жайын, айыл-чарбасын, транспортун билүү менен туризмди өнүктүрүүгө салым кошо алат.
4. Туризм тармагын өнүктүрүүдө география илими физикалык жана экономикалык географиялык, экологиялык, экономикалык кырдаалдарына (абалына) баа берүү.
5. Туризм профилдик же кесиптик билимдерин жана көндүмдөрүн өнүктүрүүнүн ыкмаларына; -билим берүү жана тарбиялоо концепцияларын талдоого жана тандап алуу ыкмалары талдоо.
6. Туризмди өнүктүрүүдө туристтик ишканаларды долбоорлоодо инновациялык ишмердикке; -кесипке байланышкан маалымат булактарын (журналдар, сайттар, билим берүү порталдары ж.б.) колдонуу ыкмаларына ээ болуу принциптерин изилдөө менен этнографиялык туризмди өнүктүрүүдө изденүү биздин милдетибиз болуп эсептелет.

Иштин практикалык маанилүүлүгү. Туризм дүйнөлүк экономикадагы тез өнүккөн тармактардын бири болуп эсептелип, жаңылануу шартында өзүнүн туулуп өскөн жердин жаратылышын сүйүүсүн калыптандырууда география илиминин ролу каралган.

Изденүүнүн усулдары: Географиялык талдоо, байкоо, анкета, анализ, синтез, салыштырмалуулук, талаа ыкмалары, метеобайкоолор, мониторинг географиялык статистикалык, аналитикалык, психологиялык, педагогикалык.

Негизги түшүнүктөр: Туризм, география, тоо туризми, экологиялык туризм, маданият, калк, климатология, илим, сейсмология, жер, ресурс, минералдар, кен-байлыктар, тоо-тектер, жер семирткич, мелорация, демография, мониторинг, баа берүү. Туризмдин түрлөрү негизги эки топко бөлүнөт: рекреациялык туризм, иш-чара туризми. Рекреациялык туризм организмди физ. жана психологиялык жактан калыптандырууга арналган. Анын өз ара ден соолукту чыңдоо, таанып-билүү, спорттук ж. б. түрлөрү бар. Иш-чара туризми профессионалдык жана коммерциялык максатта жүргүзүлөт. [3].

Мисалы:

1. Бизнес-туризм,
2. Конгресс-туризм,
3. Шопинг туризм,
4. Археол. туризм ж. б.

Ошондой эле туризм жабдуу ыкмасына (женил жүрүш, бэкпэкинг), уюштуруу формасына (пландуу, өз алдынча), туристтердин жаш өзгөчөлүктөрүнө жараша (балдар, жаштар, чондор, үй-бүлөлүк ж. б.) дагы бөлүнөт. Кыргызстанда жылдан-жылга сырткы туризм менен катар эле ички туризм да өнүгүп, эл эс алгандын ыгын биле баштады. Бул тууралуу Sputnik Туристтик тармакты өнүктүрүүнүн милдеттүү шарты болуп экосистемалардын туруктуулугу жана жаратылышка негативдүү таасир этүүнү минималдаштыруу, ошондой эле тарыхый-маданий маданиятты сактоо эсептелет. Өкмөт туристтик объекттердин, маршруттардын талаптагыдай санитардык жана экологиялык абалынын камсыз кылынышына, эстеликтердин жана башка тарыхый-маданий объекттердин сакталышына контроль жүргүзөт. Финансылык колдоонун кошумча механизмдери иштелип чыгат.

«Туруктуу өнүгүү үчүн билим берүү стратегиясынын чагылдырылышы» болгону баарыбызга белгилүү. Бул концепция жөнүндө окуу программасынын киришүү бөлүгүндө «Туруктуу өнүгүү концепциясы азыркы учурдагы табият-адам-экономика-айлана-чөйрө системасындагы экологиялык проблемалардын курчушу, тактап айтканда, дүйнөлүк климаттын өзгөрүшүнөн келип чыккан жаратылыштык, экономикалык, социалдык проблемалар менен байланышып, өсүп келе жаткан жаш муундарды өзүн курчап турган жаратылыш, коомдук, социалдык чөйрөсүнө активдүү жарандык позиция менен сабаттуу, сынчыл ой жүгүртө ала турган адамды тарбиялоо» максаты белгиленген. Туруктуу өнүгүү үчүн билим берүүнүн идеясын мектепте географияны окуп-үйрөнүүдө ишке ашырууда төмөндөгүлөргө көңүл бурулушу зарыл: глобалдык масштабдагы экологиялык маселелерди талкуулоо; проблемалардын окуучулардын конкреттүү тобунун кызыкчылыгына жана муктаждыгына дал келиши зарыл. Туризм департаменти боюнча "Kyrgyz Tourism Awards" улуттук сыйлыгы үчүн сынак жарыялаган. Бул тууралуу аталган департаменттен билдирген Маалыматка караганда, сыйлык төмөнкү номинациялар боюнча берилет: Кыргызстандын экономикасын жогорулатуу максатында бир топ иш чаралар өткөрүү зарылдыгын белгилейбиз.

1. Кыргыз өлкөсүндөгү туризмдин түрлөрү боюнча мыкты инновациялык долбоор;
Окуялуу туризм боюнча мыкты долбоор;
2. Кыргыз Республикасындагы мыкты туристтик компания;
3. Мыкты конок үйү;
4. Кыргыз Республикасындагы мыкты мейманкана;
5. Туризм тармагындагы мыкты интернет долбоор;
6. Туризм багыты боюнча билим берген мыкты окуу жай;
7. Кыргыз өлкөсүндөгү туризмди өнүктүрүү боюнча мыкты аймак;
8. Кыргыз Республикасынын мыкты гиди;
9. Мыкты фотограф жана видеограф;
10. Мыкты курорттук мекеме;
11. Мыкты боз үй шаарчасы;

Туристтик уюмдар - Туристтик уюмдарга саякат жана экскурсия бюролору, балдардын экскурсия-туристтик станциялары, туризм жана экскурсия боюнча кеңеш ж. б. мекеме, фирмалар кирет. Дүйнөдө 13 миңден ашуун улуттук, 100дөй эл аралык Туристтик уюмдар иштейт. Бүткүл дүйнөлүк туристтик уюм 1975-ж. негизделген. 1995-ж. КРде туризм жана экскурсия боюнча респ. кеңеш иштей баштаган. Бүгүнкү күндө 210 ар кандай туристтик фирмалар иштөө үчүн лицензия алышып, миндеген Кыргызстандыктарды чет өлкөлөргө саякатка жиберешүүдө. [2].

Туристтик базалар - туристтерди жайгаштыруу, тамактандыруучу жана маданий-тиричилик жактан тейлөөчү курулуш комплекси. Туристтик базалар туристтик маршруттардын трассаларында жайгаштырылып, алардын филиалдары, баш калкалоочу жайлары болот жана туристтик маршруттардын планы боюнча да иш жүргүзөт. Кыргызстанда «Ак-Буура» (Ош), «Арстанбап», «Сары-Челек» (Жалал-Абад), «Байсоорун», «Улан», «Кырчын» (Ысык-Көл) туристтик базалар, туризмдин эл аралык жаштар бюросун уюштурган «Спутник», «Достук» туристтик уюмдары ж. б. иштейт.

Туроператор - турларды комплектациялоочу, аларды сатуучу жана туристтерге ар кандай кызмат көрсөтүүлөрдү ишке ашыруучу уюм. Туроператорлор туристтик пакеттерди иштеп чыгып, турлардын наркын эсептешет, андан ары турларды реализациялоо үчүн тургагенттерге жиберешет. Туризмде өнүктүрө турган корголуучу аймактарды пайдалануунун эффективдүүлүгү жана азыркы абалына баа берүү менен географиялык шарттарды билбей туруп туризмди өнүктүрө албайбыз. [1,4].

Географиялык жаратылыш шарттарынын туризмди өнүктүрүүдөгү таасири. Туристтик тармакты өнүктүрүүнүн милдеттүү шарты болуп экосистемалардын

туруктуулугу жана жаратылышка негативдүү таасир этүүнү минималдаштыруу, ошондой эле тарыхый-маданий маданиятты сактоо эсептелет. Туризм тармагы дүйнөлүк экономикадагы тез өнүккөн сегменттердин бири болуп эсептелип, өзү жогорку дегрээдеги алектенүүнү, социалдык бейкутчулукту жана жашоонун жогорку дезгээлин камсыз кылган татаал, кирешелүү, тармактар аралык комплексти түзөт. [5].

Кыргыз Республикасында дүйнө жүзүндөгү жалгыз Арстанбап жаңгак мөмөлүү токоюна туристерди алып барууда гид географиялык закон ченемдүүлүктөрдү, факторлорду (климаттык, рельефтик, демографиялык, экологиялык) билүүсү зарыл. Акыркы 3 жылда эл аралык туризмден түшкөн жылдык кирешелер 70-75млн. АКШ долларын гана түзүп калды. Кыргыз Республикасы эл аралык туризмден ылайыктуу шарттары бар болгондо эл аралык туризмден эң жупуну баалоо менен алганда жылына 2 млн. чет өлкөлүк туристтерди кабыл алганда жылына 400-500 млн. доллар алып турмак. География илими табияттын мыйзам ченемдүүлүктөрүн терең изилдеп, анын купуя сырларын ачуу адамдын дүйнөгө болгон илимий көз карашын калыптандырууда жана туризм тармагын өнүктүрүүдө ролу чоң.

Корутунду

Жыйынтыктап айтканда табиятты сактап калууда табигый илимдердин айрыкча география илиминин ролу абдан чоң. ”Туризмди өнүктүрүүдө география илиминин ролу” деген темадагы макала актуалдуу деп эсептеймин. Андыктан туризмди өнүктүрүү, туризм кунун белгилөөдө бардык адистерде өткөрүү зарыл экендиги сунушталган. Ошону менен катар ушул туризм багытында иш чаралар, илимий изилдөө иштерин жүргүзүүдө географиялык номенклатураларды, приборлорду, антропогендик ландшафтын өзгөрүүсүн, климаттык факторлорго таянуу менен закон ченемдүүлүктөрдү пайдалана турганы айтылды.

1. Туризмди өнүктүрүүдө география илиминин ролу анализделинип көрсөтүлдү. Туризмди өнүктүрүүдө жаңы технологияларды пайдалануу усулдары анализделди, туризмди өнүктүрүүдө географиялык закон ченемдүүлүктөрү ачып көрсөтүлдү жана аны чечүүнүн жолдору сунушталды.
2. География илими мамлекеттердин экономикасын, башкаруу системасын, калкын, өнөр-жайын, айыл-чарбасын, транспортун билүү менен туризмди өнүктүрүүгө салым кошо ала турганына баа берилди.
3. Туризм тармагын өнүктүрүүдө география илими физикалык жана экономикалык, географиялык, экологиялык, экономикалык кырдаалдарына (абалына) баа берүү үчүн сөзсүз географиялык илимдин мааниси чоң экендиги айтылды.
4. Туризм тармагын өнүктүрүүдө жердин жаратылыштык-ресурстук потенциалын, абалын, ландшафттын туруктуулугун жана ар түрдүүлүгүн, антропогендик факторлордун таасирин далилдөөдө прогноздоодо, мониторинг жүргүзүүдө географиялык-экологиялык билимдин зарылчылыгы көрсөтүлдү.
5. Туризм профилдик багытта билим берүүнүн географиялык мүмкүнчүлүктөрүн окутуунун интерактивдүү усулдарын көрсөтмө куралдардын негизинде ишке ашыруу сунушталды.

Пайдаланылган адабияттар:

1. Атышев К.А. Экотуризм. –Бишкек, 2004-ж.
2. Баранский Н.Н. Научные принципы географии. – Мысль. 2000-ж.
3. Жыргалбеков Т. Кыргызстандын туризмдин негиздери. 2002-ж.
4. Зулушова А.Т. География мугалимдерине кесиптик даярдоонун экологиялык багыттуулугун күчөтүүнүн негиздери. Вестник ОшГУ. С.выпуск, 2015. <https://www.oshsu.kg/univer/temp/url/ilim/2015-4-1.pdf>
5. Интернет булактары.